

**ПИЛИП МИКОЛАЙОВИЧ СЕРКОВ – ВИДАТНИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-ФІЗІОЛОГ
До 115-річчя від дня народження**



Пилип Миколайович Серков народився в с. Фор-пост Шум'яченського повіту Смоленської губернії в селянській родині 9 жовтня 1908 р. Батько помер рано, залишивши вдову та шестеро діточок. Працювати в сільському господарстві доводилося багато. До Шумяцької школи ходив пішки в сусіднє містечко. В 1925 р. здібний юнак вступив на медичний факультет Смоленського університету. Стипендії не дали, місця в гуртожитку не було. Доля посміхнулася йому. Пилипу Серкову вдалося познайомитися із завідувачем кафедри фізіології, професором Данилом Семеновичем Воронцовим (1886–1965), який став для П. Серкова не лише патроном, але й вчителем. Професор зарахував Серкова П.М. на посаду препаратора кафедри. В університеті П. Серков вчився дуже старанно і остаточно вирішив, що його призначення – це теоретична медицина. Д.С. Воронцов керував кафедрою фізіології

Смоленського університету в 1922–1930 рр. і будучи учнем М.Є.Введенського (1852–1922) все своє життя присвятив вивченню фізико-хімічних процесів в клітині.

Після закінчення Смоленського університету в 1931 р. П.М. Серков завідував маленькою лікарнею в Ізносковському районі, але восени цього ж року його мобілізували до лав Червоної армії. Служити в армії потрібно було 6 місяців, оскільки в університеті вивчали військову справу. Після демобілізації П.М. Серков вступив до аспірантури при кафедрі фізіології Казанського університету, якою керував Д.С. Воронцов (1930–1935). Під керівництвом проф. Д.С. Воронцова П.М. Серков виконав 3 наукові роботи. В 1935 р. П.М. Серков разом зі своїм науковим керівником, проф. Д.С. Воронцовим взяв участь у роботі знаменитого Міжнародного фізіологічного конгресу, організованого І.П. Павловим і Л.А. Орбелі, демонструючи експерименти Д.С. Воронцова. У 1935 р. Д.С. Воронцова запросили очолити кафедру фізіології Київського медичного інституту. З ним до Києва поїхав П.М. Серков і отримав на кафедрі фізіології посаду асистента. У 1937 р. П.М. Серков захистив кандидатську дисертацію на тему: «Електрофізіологічні дослідження процесів збудження, гальмування та скорочення м'язів ракоподібних». Пилип Миколайович в науці не зупинявся і успішно захистив докторську дисертацію 20 травня 1941 р. на тему «Фізіологія ізольованого м'язового волокна». А вже через місяць Німеччина напала на СРСР. Згідно з мобілізаційним розпорядженням П.М. Серков виїхав у м. Ковель, в штаб дорожньо-експлуатаційного полку. Під натиском німців військова частина опинилася на Чернігівщині, в оточенні і попала в полон. Доля вдруге посміхнулася йому. Один із німецьких офіцерів, за

фахом - лікар, видно із професійних міркувань, врятував П.М. Серкова, добився його звільнення з табору. З німецькою довідкою П.М. Серков добрався до Києва, де зустрівся з професором Д.С. Воронцовим, який не встиг евакуюватися за станом здоров'я. П.М. Серков працевлаштував свого наукового керівника, а сам перебрався до Вінниці, де влаштувався рентгенологом у туберкульозну лікарню. Брав участь у патріотичному русі. Після звільнення Вінниці керівництвом міста був запрошений працювати в медінституті одразу на 3 посади: завідувача кафедри фізіології, декана, проректора. У Вінницькому медінституті П.М. Серков пропрацював з 1944 до літа 1953 року. За час роботи в медінституті вдалося виховати групу видатних лікарів та вчених.

З вересня 1953 р. по вересень 1966 р. П.М. Серков працював в Одеському медичному інституті, де був завідувачем кафедри нормальної анатомії і одночасно деканом лікувального факультету, а згодом і проректором з наукової роботи. Організаторський талант дав йому можливість створити електрофізіологічну лабораторію та потужний науковий колектив. П.М. Серков разом із своїми співробітниками зробили вагомий внесок у нейро- і електрофізіологію головного мозку. В результаті своїх досліджень дійшли до важливого висновку про білатеральне представництво в корі вищих тварин рецепторних і ефекторних функцій та про дубльоване формування умовних рефлексів за участю обох півкуль мозку. В одеський період був підготовлений матеріал, який став фундаментом монографії «Нариси з історії фізіології на Україні» (автори: Д.С. Воронцов, В.М. Нікітін, П.М. Серков. – Київ, 1959. – 254 с.).

Багато співробітників, які працювали під проводом П.М. Серкова в Одесі, з часом очолили великі наукові колективи: професори О.Д. Гаске, В.В. Руссєв, Г.І. Федорович, Л.Й. Алєйнікова, Р.Ф. Макулькін, Л.М. Михайлова (Одеса), К.В. Кованов (Тернопіль), академік АМН України В.М. Казаков (Донецьк), член-кореспондент РАМН М.Б. Штарк (Новосибірськ).

В 1966 р. Пилипа Миколайовича Серкова запросили на роботу в Інститут фізіології імені О.О. Богомольця АН УРСР, де він отримав посаду завідувача відділу електрофізіології нервової системи, який з часом було реорганізовано у відділ фізіології кори головного мозку. Внутрішньоклітинні відведення від нейронів кори та підкіркових структур дали можливість кількісно та якісно оцінити і показати динаміку процесів збудження та гальмування, які виникають в нейронах на аферентний стимул. Детально була досліджена слухова сенсорна система. Отримані результати П.М. Серкова узагальнені в монографії «Электрофизиология высших отделов слуховой системы». Комплексні дослідження фізіології слуху були відзначені в 1978 р. Державною премією СРСР. В 1978 р. П.М. Серков був обраний академіком АН УРСР. Дослідження таламуса та таламо-кіркових відносин були узагальнені в книзі П.М. Серкова та В.М. Казакова «Нейрофизиология таламуса», яка у 1982 р. була відмічена премією імені О.О. Богомольця АН УРСР.

Багаторічна праця колективу П.М. Серкова була узагальнена в монографії «Корковое торможение». За цикл праць «Нейронные синаптические механизмы торможения в коре головного мозга» П.М. Серкову була присуджена премія імені І.М. Сеченова АН СРСР. Важливий внесок зробив П.М. Серков в історію фізіологічної науки. Він автор (співавтор) книг і статей, присвячених історії біології та фізіології. У 1984 р. вийшла книга П.М. Серкова «Биологи. Биографический справочник», в якій вміщена інформація про 1600 вчених світу, що внесли суттєвий внесок в розвиток біологічних наук.

П.М. Серков був автором понад 250 наукових праць, в т. ч. 5 монографій. Серед його учнів 16 докторів та 64 кандидати наук.

Він був заступником директора з наукової роботи Інституту фізіології імені О.О. Богомольця (1966–1988), головним редактором «Фізіологічного журналу» (1979–1997).

При житті П.М. Серков був нагороджений 2 орденами Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак пошани», орденом Ярослава Мудрого V ступеня, «За заслуги» III ступеня, мав почесне звання «Заслуженого діяча науки України».

П.М. Серков був головою Наукової ради з проблеми «Фізіологія людини та тварин» АН УРСР, членом ради Всесоюзного фізіологічного товариства ім. І.П. Павлова та Міжнародної організації з дослідження мозку (ІБРО).

16 жовтня 2008 р. П.М. Серков прочитав свою знамениту лекцію «Про механізми свідомості» (йому пішов 101 рік, він втратив зір), в якій у делікатній формі розкритикував вчення І.П. Павлова про вищу нервову діяльність. Одному з авторів цієї статті випала честь слухати виступи П.М. Серкова на фізіологічних з'їздах України.

Помер Пилип Миколайович Серков 1 серпня 2011 р. на 103 році життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биологи: биограф, справ. / отв. ред. Ф.Н. Серков. – Киев: Наукова думка, 1984. – 816 с. – Из содерж.: [Серков Филипп Николаевич]. – С. 567-568.
2. Білокриницький В.С. Історія життя та етапи наукової діяльності академіка П.М. Серкова (до 100-річчя ювілею вченого) / В.С. Білокриницький // Фізіологічний журнал. – 2008. – Т. 54, №5. – С.8-13.
3. Ганіткевич Ярослав. Історія української медицини в датах та іменах / Ярослав Ганіткевич. – Львів: НТШ, 2004. – 368 с. – Зі змісту: [Пилип Миколайович Серков]. – С. 280.
4. Костюк П.Г. Пилип Миколайович Серков. До 100-річчя від дня народження / П.Г. Костюк, В.М. Сторожук, В.Ф. Сагач // Фізіологічний журнал. – 2008. – Т. 54, №5. – С.5-7.
5. Макулькін Р.Ф. П.М. Серков – засновник електро- і нейрофізіологічних досліджень в Одесі / Р.Ф. Макулькін, Ю.Ф. Педанов // Фізіологічний журнал. – 2008. – Т. 54, №5. – С.5-7.
6. Панишко Ю.М. Пилип Миколайович Серков. До 105-річчя від дня народження / Ю.М. Панишко, А.Л. Васильчук // Феномен людини. Здоровий спосіб життя [текст]: зб. наук. праць / за ред. Ю.М. Панишка. – Львів, 2013. – Вип. 20(86). – С. 49-51.
7. Сагач В.Ф. Пам'яті Пилипа Миколайовича Серкова // Фізіологічний журнал. – 2011. – Т. 57, №4. – С.117–119.
8. Серков Пилип Миколайович // УРЕ в 12 т. / гол. ред. М.П. Бажан; 2-е вид. – Київ: Гол. ред. УРЕ, 1983. – Т. 10: Самот –Стоговіз. – С. 144.
9. Серков Филипп Николаевич // УСЭ в 12 т. / гл. ред. Н.П. Бажан; 2-е изд. – Киев: Гл. ред. УСЭ, 1984. – Т. 10. – С. 36.
10. Червяк П.І. Медична енциклопедія / П.І. Червяк. – Київ: Просвіта, 2001. – 1024 с. – Зі змісту: [Серков Пилип Миколайович]. – С. 996-997.